

Ю. В. Громик – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського державного університету імені Лесі Українки

Лексика тематичної групи “риси характеру людини та її поведінка” в поліській говірці с. Липне¹

Роботу виконано на кафедрі історії та культури української мови ВДУ ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано найменування особи та її психічних рис, виявлені в говірці с. Липне, що розташована в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя. Усі засвідчені лексеми подано без огляду на їх функціонування в українській літературній мові чи інших говорах, що дало можливість представити більш-менш повну картину лексики цієї тематичної групи у досліджуваній говірці. Відзначено численні факти вживання багатьох синонімічних емоційно-оцінних назв одного поняття.

Ключові слова: лексема, лексичне значення, денотат, емоційно-оцінна назва, синонім.

Topical Vocabulary of “Traits of Character and Human Behaviour” in Polissian Dialect of Lypne Village

The article analyses the nominations of person and his / her psychological features revealed in the dialect of Lypne village which is situated in the Middle-Polissian and Western-Polissian frontierland. All the marked lexemes are given regardless their functioning in the literary language or other dialects which enables to present a more or less complete picture of this kind of topical vocabulary in the researched dialect. Numerous cases of use of many synonymous emotional-evaluative nominations of the same concept are pointed at.

Key words: lexeme, lexical meaning, denotatum, emotional-evaluative name, synonym.

Емоційно-оцінні найменування особи в говорах поліського наріччя досі не були предметом спеціального монографічного вивчення, відносно обмежено такий фактаж представлено в лексикографічних працях, що відбивають північноукраїнську лексику. Очевидно, пояснюється це складністю фіксації емоційно-експресивних найменувань: у відповідь на питання спеціальних програм інформатори рідко можуть відтворити все синонімічне багатство цієї тематичної групи лексики. Найбільш оптимальний спосіб засвідчення таких назв – тривале спостереження над спонтанним зв'язним мовленням носіїв говірки. Зафіксований у такий спосіб фактаж виявляється надто перспективним для наукового аналізу. Крім власне лінгвістичної цінності, такі дані до певної міри дозволяють проникнути в духовно-ментальну сферу етносу, відкрити феномен національно-мовної картини світу.

¹ Село Липне (місцеві варіанти назви – *Ліпни, Ліпни'ї*) належить до Ківерцівського району Волинської області і розташоване в ареалі середньополісько-західнополіського пограниччя.

Носії говірки с. Липне у відповідних мовленнєвих ситуаціях використовують порівняно велику кількість експресивно-оцінних назв людини, причому частина таких лексем спеціалізована відповідно до статі чи інших індивідуальних особливостей денотата. Абсолютна більшість засвідчених найменувань має виразно негативне оцінне значення. Домінування негативної оцінної лексики пов'язано, на думку дослідників [1, 135], з асиметричним характером оцінної шкали, де норма – переважно позитивна оцінка, увагу ж мовців сконцентровано на відхиленнях від норми.

Так, у мовленні липенців виявлено іронічні найменування з загальним значенням 'кумедна людина, зовнішній вигляд, спосіб життя, вчинки якої викликають сміх (про денотата будь-якої статі)': **карикатура** [карикату́ра] і **калікатура** [калі'ікату́ра] -и, ж., пор.: *Та́мика шо ни дит'а́, то все карикату́ра ниві́думана!*; **критіка** [крит'іка] -і, ж., пор.: *С'о крит'іка настуйа́шча, ни Мі́хал'*; **кумедия** [куме́дийа] -ї, ж., пор.: *Там йак'ус' кумедийу знов привизла́ с то го́руда.*

Зафіксовано ряд іменників, що є назвами непутящої, безпутної людини, зовнішній вигляд, спосіб життя, вчинки якої викликають загальний осуд. Кілька лексем функціонують на позначення осіб обох статей: **чмана** [чманá] -и, ж., пор.: *До́кул' с'а чманá тут бе л'уде́й пуло́хат'?*; **шалапута** [шалапу́та] -и, ж., пор.: *Бач, була́ така́йа шалапу́та, а йак вз'али́ до́бре в ру́к'і, то он'ц'йак налумі́ласа бу́л'бу купáт'.* Натомість одне таке найменування вживане виключно стосовно осіб чоловічої статі: **волько** [во́л'ко] -а, ч., пор.: *Да вже з йі́го ничо́ до́бро ни бу́де – йагже́ во́л'ко.*

Зі значенням 'нікчема, ні на що не здатна людина (про денотата будь-якої статі)' у говірці функціонує іменник **нипутрібник** [нипутр'і́бник] -а, ч., пор.: *Ти, нипутр'і́бнику, да йак'е́й ти на́глици в чужу́ симн'у́ вл'і́зла.* Значення 'жінка-нікчема' реалізується ще й спорідненим іменником **нипутрібница** [нипутр'і́бница] -и, ж., пор.: *Сама́ такаго́ нипутр'і́бница, а ка́жно зачипі́т' мн'і́е.*

Зневажливими назвами розбійника, того, хто чинить насильство, утиски, здирство щодо інших, є такі семантичні діалектизми: **бандіт** [банд'іт] -а, ч., пор.: *Ти хоч тамика в йак'ійа бан'д'іти мин'і ни к'ін'са!*; **гаркуман** [гаркуман] і **маркуман** [маркуман] -а, ч., пор.: *В том гóруди типéра самі гаркумáни – х'іба́ хто л'удéй вбивáйе?*; **ліктъор** [л'ікт'ор] -а, ч., пор.: *Набó тамика з йігó шо дóбре вірусте – йагжé л'ікт'ор.*

Як зневажливі назви злодія, розкрадача, того, хто займається злодійством, простежені три іменники, частково спеціалізовані стосовно статі денотата: **злудюга** [злуд'уга] -і, ч. (безвідносно до статі денотата), пор.: *То тра дуду́мац:а такó злуд'угу да кумарникóм ста́вит'*; **крудун** [крудун] -а, ч. (тільки про особу чоловічої статі), пор.: *Ти д с'о крудунá гет' все хавáй!*; **крудуха** [крудуха] -і, ж. (тільки про особу жіночої статі), пор.: *Шоп ти знáла, йакá вунá крудуха.*

Виявлено помітну групу найменувань із загальним значенням 'людина, яка не відчуває сорому, яка своїм способом життя викликає осуд односельців'. Окреслені назви спеціалізовані відповідно до статі людини. Так, зі значенням 'чоловік, який не відчуває сорому, який своїм способом життя викликає осуд односельців' функціонують такі зневажливі найменування: **бисстидник** [бис:тідник] -а, ч., пор.: *На ти, бис:тіднику, хоч би дитéй чи мáтири трóх'і варувáвса;* **биссуримник** [бис:урімник] -а, ч., пор.: *Защипні кумóру, бис:урімнику.* Відповідно простежено споріднені зневажливі найменування осіб жіночої статі (зі значенням 'жінка, яка не відчуває сорому, яка своїм способом життя викликає осуд односельців': **бисстидница** [бис:тідница] -а, ч., пор.: *На ти б, бис:тідницo хун'івс'ка, вже хоч би свуйіх дитéй варувáласа чи с'ей мáтири!;* **биссуримница** [бис:урімница] -а, ч., пор.: *Да дóк'і ш с'у бис:урімницу йа тирп'іт' в свей хáти бóду!* На позначення жінки легкої поведінки носії досліджуваної говірки вживають також найменування з категорично негативним оцінним значенням: **вбихидник** [вбихідник] -а, ч., пор.: *Коп то хоч шо дóбре бзивáлусо, а то ше й так'і вбихідник, йак с'áйа;* **вбихидница** [вбихідница] -и, ж., пор.: *Да то ш вбихідница д св'іта да д міра.*

Кілька лексем маніфестують значення ‘тюхтій, вайлувата, неповоротка людина’. Такі назви вживано щодо людей будь-якої статі: **магула** [магу́ла] -и, ж., пор.: *С так'ейу магу́лійу йа ту́тичк'і пувид'н'і ни за шо ни впо́райуса*; **мурмило** [мурмі́ло] -а, ч., пор.: *С так'ім мурмі́лом йа но пруму́чиласа, ни пружила́*; **бамбула** [бамбу́ла] і **банбула** [банбу́ла] -и, ж., пор.: *Таку́йу, йак с'о, банбу́лу в чулувик'і ни дай, Гóспуди, нагі́ршом во́ругу*; **бамбулеца** [бамбуле́ца] і **банбулеца** [банбуле́ца] -и, ж., пор.: *На чо с'а банбуле́ца вже ц'удá пришла́?*; **бамбулисько** [бамбу́лис'ко] і **банбулисько** [банбу́лис'ко] -и, с., пор.: *Вунó йак'ес' так'ейе банбу́лис'ко, шо то́лку нийáко ни дубі́еса*; **мняло** [мн'áло] -а, с., пор.: *Йа з ц'ім мн'áлом так всі́йку жі́тку і пруму́чиласа*; **нюня** [н'у́н'а] -і, ж., пор.: *Вунó й ду рубóти така́ сама́ н'у́н'а*; **нюнька** [н'у́н'ка] -і, ж., пор.: *То тра так'ей н'у́н'ци вда́ц:а*; **тукмач** [тукма́ч] -а, ч., пор.: *С тим тукмачóм гарáймувс'к'ім шо ти наживе́ш, крóми биді́.*

Відповідну негативно марковану ознаку ‘повільний, вайлуватий, неповороткий’ у досліджуваній говірці передає прикметник **валюхувати** [вал'ухува́ти] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вуруши́са скарéй, шо с'о ти ц'óд'н'а така́йа вал'ухува́та.*

Засобами реалізації негативно маркованого загального значення ‘людина, яка невміло, недбало виконує будь-яку роботу (безвідносно до статі)’ у липенській говірці є такі лексеми: **гнирало** [гні́рало] -а, с., пор.: *На с'е гні́рало йак пуді́виса, то пла́кат' мо́на*; **моняло** [мо́н'ало] -а, с., пор.: *С'о мо́н'ало йак'ейес', ни рубóт'н'ік*; **мудохало** [мудóхало] -а, с., пор.: *С так'ім мудóхалом ду б'і́лих мух беш хаті́ с'йа ма́зат'*; **монька** [мо́н'ка] -і, ж., пор.: *С ц'ей мо́н'к'і х'іба́л' йак'ей по́мучи дужде́са?*; **монькало** [мо́н'кало] -а, с., пор.: *На те мо́н'кало шо вже там ці́ли ден' гні́райц:а.* Уживане в говірці синонімічне зневажливе найменування **блюма** [бл'у́ма] -и, ж. має дещо відмінне значення: ‘надто повільна, вайлувата людина, яка під час виконання певної роботи дрімає’, пор.: *Х'іба́ ш с'áйа бл'у́ма за тим спан':ém мужé шо зрубі́т'. Зі значенням ‘той, хто невміло, недбало щось розмішує, розмащує тощо’ липенці*

використовують зневажливу назву **квецяло** [квѣц'ало] -а, с., пор.: *Віжсин' т сибѣ с'е квѣц'ало, бо вун тиб'і ничо ни дас'т' зруб'іт'.*

Кілька прикметників у мовленні мешканців с. Липне вживані зі значенням 'жвавий, моторний': **їмпитни** [йїмпитни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вунá ше ба́ба йїмпитна́я, ше скриз' всп'і́е і з рубо́туйу вс'а́к'і́у спра́виц:а; різви* [р'ізви] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Ше вун старі́ р'ізви а р'ізви!; шворни* [шво́рни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Наш д'ід ше дубиді́ шво́рни, то тїл'ка тако́ здайе́ц:а нѣмушни.*

Із виразним негативно-оцінним значенням 'людина, яка перестала стежити за собою' вживано кілька лексем, причому спостережено своєрідну спеціалізацію таких найменувань відповідно до статі денотата. Назвами чоловіка, який перестав стежити за собою, є три іменники: **задріпаниц** [задрі́паниц] -нца, ч., пор.: *С'о задрі́панца йа тип'і́ра нат' і на мусто́к ни пус'т'у́; гунушник* [гуну́шник] -а, ч., пор.: *С'ой гуну́шник тако́ нат' би стидува́вса ду л'уде́й вихо́дит'; харашалник* [хараша́лник] -а, ч., пор.: *Ти, хараша́лнику, тро́х'і пупра́в ту суро́чку, а то йак пут:і́кани хо́диш.* Два подібні найменування вживані на позначення осіб жіночої статі: **курцюмаха** [курц'ума́ха] -і, ж., пор.: *Та курц'ума́ха вже йак ві́вйаже ху́стку, то ві́вйаже; задріпанка [задрі́панка] -і, ж., пор.: *С те́йу задрі́панку́у зйаза́лусо!**

Серед означень до неохайної людини, яка не стежить за своїм зовнішнім виглядом, у мовленні поліщуків спостережено такі: **нивкуратни** [нивкура́тни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Ти так'і нивкура́тни, шо нат' ни зна́йу, хто тибѣ ун'дз'ѣ видѣржу́є; нивпратни [нивпратні́] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Ти вже вилі́к'і, то ни мо́на буд' так'ім нивпратні́м; загуздрани [загу́здрани] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Йак'ѣ с'е дит'а́ загу́здране хо́дит'; зачовгани [зачо́вгани] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Тож і в йак'і́хос' зарі́пках, а сийно́ так'ѣ зачо́вгане хо́дит': ни вмі́те, ни убпра́не – нийа́к'е; задріпани [задрі́пани] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вуно́ в'ек так'ѣ задрі́пане хо́дит'; залояни [зало́йяни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Хто с'у суро́чку таку́ зало́йяну типѣ́рика тпире́?; зашмуляни [зашму́л'яни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Чо вин так'і́ в'ек зашму́л'яни хо́дит'?*; **впустяни********

[впұс'т'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йак'ес' так'е впұс'т'ане – йагжэ навпа; запустяни* [запұс'т'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *То с'о тра чулув'іка так дувисті, шоб так'і запұс'т'ани худів; задояни* [задойани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вунó тупэрика в'ек так'е задойане хóдит'.*

Засобами реалізації значення 'обідранець, голодранець, убога людина (в однині – переважно про особу чоловічої статі)' є ряд найменувань: **гулутечник** [гулутэчник] -а, ч., пор.: *Де с'іѳа гулутэчник'і хун'івс'к'іѳа да на муйу дурнуѳу гóлуву пунабирáлиса?; лахман* [лáхман] -а, ч., пор.: *Впустівса такó, дей лáхман той нивідумани; стариц* [стáриц] -рца, ч., пор.: *Так'ігó стáриц нивідумани, а ше й вунó с тибé хóче йакóс' мóра!* Одна лексема з таким значенням уживана виключно стосовно осіб жіночої статі: **старчиха** [старчѳа] -і, ж., пор.: *Вже тáмика впустиласа, шо зус'óм старчѳухуу стáла.*

Назвою людини, яка має розхристаний одяг, є іменник **русхристач** [русхрѳстач] -а, ч., пор.: *Чо ти хóдиш, йак той русхрѳстач встáтн'і.* Відповідно ознаку 'такий, що має розхристаний одяг' у говірці реалізують лексеми: **русхристани** [рухрѳстани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Чо ти завш йак'ейес' так'е русхрѳстане хóдиш?; рустрепани* [рустрэпани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Ти но заправ сурóчку, а то цѳли ден' беш так'і рустрэпани худіт'.* Лексема **рустрепани** вживана також як негативно марковане означення до людини зі скуйовдженим волоссям, пор.: *С'о спáла да так і хóдиш рустрэпана.* Для вираження цього ж значення липенці використовують прикметник **куструбати** [куструбáти] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Рушчиийса – йак такóм куструбáтом мóна йти в шкóлу.* У говірці спостережене спеціальне зневажливе найменування людини зі скуйовдженим волоссям: **куструбач** [куструбач, куструбáч] -а, ч., пор.: *Чугó с'ой куструбач никóлий ни рушчѳишц:а.*

Протилежна позитивно маркована ознака 'охайний, такий, що стежить за своїм зовнішнім виглядом' реалізується за посередництвом двох прикметників: **впратни** [впратнѳ] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *То ш ти д'івчина, да пувін:а бут' трóх'і впратнѳу, да хоч трóх'і впратнѳишѳу; цікави* [ц'ікаві] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Ти вже так'і вилік'і, то тра вже бут' йакóмс' трóх'і ц'ікавом.* Крім

того, у липенській говірці простежено ще й іменники з позитивно маркованим значенням відповідно ‘охайний чоловік’, ‘охайна жінка’: **цікавун** [ц’ікавун] -а, ч., пор.: *То вун так’і ц’ікавун вдáвса – рíхтик, йак йо бáт’ко буў; цікавуха* [ц’ікавуха] -і, ж., пор.: *С’о гóн’ц’йака ц’ікавуха.*

Загальне позитивно марковане значення ‘красень, вродливий хлопець, чоловік; той, хто виділяється своєю зовнішністю’ в досліджуваній говірці маніфестує іменник **хурушун** [хурушун] -а, ч., пор.: *Сам так’і хурушун, да тра так’йу глад’ін’ на сибé вчипít’.* Як загальну назву жінки, яка відповідає цій же характеристиці, уживано іменник **хурушуха** [хурушуха] -і, ж., пор.: *Вунá ж гóн’ц’йака хурушуха!* Означеннями до симпатичної, вродливої людини, яка виділяється своєю зовнішністю, в липенській говірці є два прикметники: **личкови** [личкóви] -а, пор.: *Так’é личкóве дит’á, то вунó мин’і й наráвиц’а;* **хурищи** [хурíшчи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Сам типéрика так’і хлóпиц хурíшчи, а тра такó л’áка вчипít’.*

Загальне значення ‘невродлива, несимпатична людина’ в липенській говірці передають кілька зневажливих найменувань. Безвідносно до статі денотата в цьому значенні вживано два іменники: **вбиз’ян** [вбизйáн] -а, ч., пор.: *Да кудá ш с’ой вбизйáн знов пушóв!;* **навпа** [на́впа] -и, ж., пор.: *Йак’ес’ так’é вже – йагжé на́впа.* На противагу цьому зневажлива назва **кучкудан** [кучкуда́н] -а, ч. функціонує виключно на позначення відповідної особи чоловічої статі, пор.: *Нáс’т’а завш то кучкуда́на сво виган’áла с хáти.*

У говірці поліщуків зневажливими найменуваннями чепурухи, жінки, яка надто стежить до своєю зовнішністю і хизується нею, є три іменники: **відзігорка** [в’ідз’ігóрка] -і, ж., пор.: *С’йá в’ідз’ігóрк’і дес’ зрóду тонó йіднйá мал’унк’і знайут’;* **панєнка** [пан’є́нка] -і, ж., пор.: *Отó йакрáз жди, шоб тиб’і с’áйя пан’є́нка да в гурóд пушлá;* **чваньоха** [чван’óха] -і, ж., пор.: *Йак така́ змáлку вже чван’óха, то дубрá з йе ни на́д’са.*

Відповідну ознаку ‘чванькуватий, такий, що хизується своєю зовнішністю (тільки про осіб жіночої статі)’ маніфестують прикметники: **відзігорни** [в’ідз’ігóрни] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Пустйй, б́удши ти така́*

в'ідз'ігорна ду пурі, а ни в'ек; **чванливи** [чванлі́ви] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *В ко ти нат' така́йа чванлі́ва вдала́са?* Натомість іменник **сціляга** [с'ц'іл'а́га] -і, ч. вживаний виключно стосовно осіб чоловічої статі і реалізує значення 'чепурун, той, хто хизується своєю зовнішністю', пор.: *От йак'і ти с'ц'іл'а́га став.*

Як зневажливі найменування людини, яка незграбно ходить, спотикається при ходінні, у говірці поліщуків закріпилися такі лексеми: **клендач** [клéндач] -а, ч., пор.: *Диві́са, йак клéндач с'ой хóдит'*; **чапалда** [чапалда́] -и, ж., пор.: *Диві́са, йак с'а чапалда́ хóдит'*; **чикінда** [чик'інда́] -и, ж., пор.: *На с'а чик'інда́ куда́ с'о на́ноч з до́ми ви́браласа?* Відповідна ознака 'такий, що незграбно ходить, спотикається при ходінні' реалізується прикметником **клиндати** [клинда́ти] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вун тупéрика ше крепи клинда́ти, йак впирéд.*

На позначення людини, яка ходить, широко розставляючи ноги, носії досліджуваної говірки послуговуються кількома найменуваннями: **рузгарага** [рузгара́га] -і, ж., пор.: *На чо вже с'а ружгара́га ц'уда́ притил'уши́ласа?;* **рускарака** [рускарáка] -і, ж., пор.: *Ти, рускара́ко, с'уда́ ни мишáйса;* **руступіра** [руступ'і́ра] -и, ж., пор.: *Шо, та́йа руступ'і́ра хун'івс'ка вже пудгúшка́ла?* Відповідну ознаку 'такий, що ходить, широко розставляючи ноги' маніфестують лексеми: **рузгараджани** [рузгара́джани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Так'é дит'а́ с'м'ішне, ружгара́джане;* **руступірани** [руступ'і́рани] і **руступ'ірани** [руступ'і́рани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вин мин'і йак'іс' так'і руступ'і́рани зда́вса.*

Зневажливою назвою бабія, чоловіка, який надто упадає за жінками, у говірці є іменник **бабздюр** [бабз'д'у́р] і **бабздзюр** [бабз'дз'у́р] -а, ч., пор.: *На шо ти йіму́ вже зроби́ши, йак вун так'і бабздз'у́р зрóду вда́вса.* Ця ж лексична одиниця функціонує у значенні 'нерішучий, розніжений чоловік', пор.: *С'ой бабз'д'у́р н'і коб де с чулу́вика́ми ви́йти, то все з баба́ми сиді́т'.*

Крім загальноновживаного стилістично нейтрального іменника *пйáниця* 'людина, яка зловживає спиртним' у говірці с. Липне виявлено назви з виразно негативним оцінним значенням: **впйяка** [впййáка] -і, ч., пор.: *Вже тиб'і,*

сестручко, с то впийак'і дубра ни дуждац:а; куголік [кугбл'ік] -а, ч., пор.: На с'ой кугбл'ік то вже такб хрес'ваті пуд йак'імс' плотом і скл'акне; бейла [бейла] -и, ж., пор.: Чи с'а бейла хоч кулі прутрүзвийе? Спостережено також спеціальне зневажливе найменування надто п'яної людини, яка невиразно говорить (уживано стосовно осіб обох статей): блекач [блэкач] -а, ч., пор.: На вже с'ой блэкач шо каже – ничб ни пуйму.

Зі значенням 'роззява, неуважна або забудькувата людина; людина, яка, гайнуючи час, задивляється на когось, щось; вайлувата або недбала у праці людина (про осіб обох статей)' у мовленні носіїв говірки простежено такі іменники: **руздзява** [руз'дз'ава] і **руздява** [руз'д'ава] -и, ж., пор.: *Йа ше так'ей руз'дз'ави, йак с'о ти, ни бачила; гапа [гапа] -и, ж., пор.: Ти ж, гапо, рота ни руз'дз'авл'ай, бо так і вис'іл':е пругатиш; витурупа [витурупа] -и, ж., пор.: На чо с'а витурупа да так рота рухвир'ішчила?; витурупинь [витурупин'] -пня, ч., пор.: А вже с'ой витурупин' ц'удá питил'ушивса з йакб дйва?*

Як зневажливі назви лежня, нероби, того, хто не любить працювати, багато лежить, спить (про осіб обох статей) у мовленні поліщуків спостережено такі стилістичні синоніми до загальноновживаного *лэжин'*: **влимок** [влімок] -мка, ч., пор.: *Набб с'ой влімок сам де стинэц:а?; запічник [зап'ічник] -а, ч., пор.: К'еп той з'ат' да напράвду так'і дасканáли, а то ж зап'ічник зап'ічником.* Із певними застереженнями до цього ж синонічного ряду можна віднести іменник **пичкур** [пичкур] -а, ч. 'той, хто любить сидіти на печі', пор.: *Той пичкур с'бд'н'а с пэчи з'л'ізе?* Два деривати в липенській говірці вживано виключно на позначення лінивої жінки: **лигуха** [лигуха] -і, ж., пор.: *Нашб булб жиниц:а, сийно та лигуха но лижит' цілими дн'ами; запічница [зап'ічница] -и, ж., пор.: Набб твуйá дучка-зап'ічница лүч:а д минэ?*

Із позитивно маркованим значенням 'заможний, який своєю працею здобув значні матеріальні цінності, велике майно' в говірці спостережено прикметник **дужи** [дужи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Чи йа так'і дужи, шоп ше й машинку купит'?* Негативно марковану ознаку 'такий, що живе в достатку, в

розкошах, веде безтурботне життя' реалізують лексеми: **багатізни** [багат'ізни] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йійé д'ід багат'ізни був;* **маєтни** [май'єтни] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вкóчи с'о ти так'ї май'єтни став?* Виявлено також іменники-назви людини, яка живе в достатку, в розкошах, веде безтурботне життя; такі найменування спеціалізовані відповідно до статі денотата. На позначення особи чоловічої статі, що відповідає наведеній характеристиці, липенці вживають дві зневажливі лексеми: **багатир** [багат'ір] -а, ч., пор.: *Шо такóм багатиру́, йак ти, жит';* **маєтник** [май'єтник] -а, ч., пор.: *С'ой май'єтник вкóчис' вже й машинку куп'ів?* Натомість як назви жінки засвідчено споріднені деривати: **багатирка** [багат'ірка] -і, ж., пор.: *Такá багат'ірка, а й с'а на ту гумн'ітарну вдéжу зáриц:а;* **маєтниця** [май'єтниця] -и, ж., пор.: *Йакжé май'єтниця: но лáкутк'і викупóвуйе.*

Протилежне значення 'такий, що має потребу в чомусь, що терпить нестачу чогось' у досліджуваній говірці маніфестують два прикметники, що їх кваліфікуємо як семантичні діалектизми: **тісни** [т'існи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йа, мóже, на лустóчок хл'їба т'існа булá, то чи минé ти туд'ї пудратувáв?;* **жадни** [жáдни] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йа, мóже, лустк'ї хл'їба жáдна булá, а чи ти спитáласа кулі.*

Як зневажливі назви скнари, надміру скупой, жадібної людини (безвідносно до статі денотата) у поліській говірці засвідчені такі іменники: **гньопа** [гн'óпа] -и, ж., пор.: *І вун, і вунá – вбóйе так'йа гн'óпи, шо за куп'йку гóчи відирут';* **жадіна** [жáд'іна] -и, ж., пор.: *То ш так'ейу жáд'інийу нат' і бут' нигáрно;* **жадюра** [жад'ура] -и, ж., пор.: *Ти в с'ей жад'ури хоч йáблика віпрусит'?;* **зздринь** [зáздрин'] -я, ч., пор.: *В с'о зáздрин'а никóли ничім ни заратуйіса;* **злидинь** [злідин'] -дня, ч., пор.: *В с'о злід'н'а л'óду с'ірид зимі ни віпрусиш.* Помічено, що кілька зневажливих найменувань скнари, скупердяги закріплені за денотатами конкретної статі: **жид** [жид] -а, ч. 'жадібний чоловік', пор.: *Ти в с'о жидá нат' і ни прусі;* **жидок** [жидóк] -тка, ч. 'жадібний чоловік', пор.: *В такó житкá то й грóши виду́ц:а;* **жидивка** [жид'івка] -і, ж. 'жінка-скнара', пор.: *Тиб'ї йакрáз такá жид'івка дас'т' йáблико!*

Відповідна негативно маркована ознака ‘жадібний’ реалізується за допомогою таких лексичних одиниць: **заздренни** [заздрѐн:и] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Дай д’іду й’абличко, ни буд’ так’і заздрѐн:и*; **злиденни** [злидѐн:и] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вуні вс’і ріхтик в ма́тиру так’їа злидѐн:ийа пуўдава́лиса*; **жадни** [жа́дни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Да ж ни бут’ ти така́ жа́днайа, дай д’а́т’ку цук’ѐручка*; **жадізни** [жад’ізни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *В ко ти нат’ так’ѐ жа́д’ізне вдало́со?*; **жадірни** [жад’ірни] і **жадіюрни** [жад’у́рни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *То вже йак так’ѐ жа́д’у́рне вдало́со, то ни пирина́чиш*.

Деякі з наведених лексем у говірці поліщуків характеризуються складною семантичною структурою – функціонують також зі значенням ‘завидник, людина, схильна заздрити, у якої заздрість виявляється як вада характеру’ або відповідно виражають ознаку ‘завидливий, заздрий, завидючий’: **заздринь** [за́здрин’] -я, ч. ‘завидник, заздрісник (безвідносно до статі денотата)’, пор.: *То так’і за́здрин’: шо тї́йа го́чи заздрѐн:ийа ни взі́рат’, то вже йі́му дава́й*; **заздренни** [заздрѐн:и] -а (-ая), -е (-еє) ‘заздрий, завидливий’, пор.: *Тї́йа го́чи заздрѐн:ийа шо взі́рат’, те зг’іне*.

У говірці поліщуків простежено ряд емоційно-оцінних найменувань людини відповідно до специфіки її мовлення. Щоправда, позитивну оцінку говіркої людини з урахуванням її статі реалізують лише два іменники: **баюн** [байу́н] -а, ч. ‘говіркий чоловік’, пор.: *Шо вже с’ой байу́н мали́ вам ту́тик’і наба́йав?*; **баюха** [байу́ха] -і, ж. ‘говірка жінка’, пор.: *Отó с’а́йа байу́ха тибї́й все й руска́же*. Відповідну позитивно марковану ознаку ‘говіркий’ маніфестує виключно прикметник **байливи** [байлу́ви] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *С’о то байлу́ви хлóпиц, ни та́йак му́й нѐмтур*.

Значно більшою продуктивністю в говірці характеризується такі назви людини відповідно до специфіки її мовлення, які реалізують категорично негативну оцінку денотата. Наприклад, зі значенням ‘базіка, пустомеля, той, хто любить багато говорити і своїм беззмістовним мовленням дратує оточення (про денотата будь-якої статі)’ в говірці вживані такі найменування: **блявускало** [бл’аву́скало] -а, с., пор.: *К’еп ше с’е бл’аву́скало де пушлó*

с'ц'ул'а; бразкало [бразкало] -а, с., пор.: Ну с'е бразкало, то йа б так'ї в хати ни тирп'їла; гамза [гамза́] -и, ж., пор.: Йа ше так'ей гамзі ни бачила; гамзякало [гамз'а́кало] -а, с., пор.: Йди хоч ти с'ц'ул', гамз'а́кало; гванда [гвандá] -и, ж., пор.: То така гвандá, шо друг'ей тра пупушукáт'; гвандякало [гванд'а́кало] -а, с., пор.: Вже хоч ти, гванд'а́кало, ни гванд'а́кай; дзяма [дз'а́ма] -и, ж., пор.: На с'а дз'а́ма, то вже тóчно минé с'од'н'а думúчит'; дзямало [дз'а́мало] -а, с., пор.: Йак ти с'е дз'а́мало нат' пиринóсиш?; ляпавка [л'а́павка] -і, ж., пор.: Шо тáйя л'а́павка тáмик'ї л'а́пайе?; ляпало [л'а́пало] -а, с., пор.: В ко с'е л'а́пало нат' так'е вдалóсо!; ляскало [л'а́скало] -а, с., пор.: Вступíса д мин'е, л'а́скало, бо áрика йак вприжý!; мейла [мэйла] -и, ж., пор.: Да ти би, мейло, хай би вже хоч трóн'ї пумуўчáла; муркваса [мурквáса] -и, ж., пор.: Дукул'а ти, мурквáсо, беш мин'ї гун'дз'ó мурквáсит'?; мулутун [мулутún] -а, ч., пор.: С'ой мулутún хоч кулі пиристайе балтáт'.

Як назви неговіркої, німкуватої людини будь-якої статі у мовленні поліщуків закріпилися такі іменники: **мрук** [мрук] -а, ч., пор.: *С'ой мрук мужé ду тибé нат' тїждин' ни вчирнít'; нїмиц [н'їмиц] і мїмиц [м'їмиц] -мца, ч., пор.: Вун жи ж н'їмиц – ни ду ко ни вбузвéц:а; немтур [нэмтур] -а, ч., пор.: С'ой нэмтур шо йе в хати, шо нимá: мужé тїждин' ни вбузвáц:а.* Одне найменування поліщуки використовують виключно на позначення неговіркої, німкуватої жінки: **нїмка** [н'їмка] -і, ж., пор.: *Д'івка дóвжна бут' н'їмка.*

Уживаний у говірці зневажливий номен **кликота** [кликóта] -и, ж. реалізує значення 'той, хто надто голосно і без причини сміється', пор.: *Чи ти, кликóто пустóйан'с'ка, вже с'од'н'а втишійса?*

На позначення заїки, людини, яка заїкається, поліщуки використовують зневажливе найменування **пикач** [пíкач] -а, ч., пор.: *То с'о ше й той пíкач тáмика шос' бзивáйїц:а?*

Спостережені назви людини, яка любить підлещуватися, спеціалізовані відповідно до статі денотата: **листу́н** [листу́н] -а, ч. 'улесливий чоловік', пор.: *Ах ти ж листу́н малі!; листуха [листу́ха] -і, ж. 'улеслива жінка', пор.: С'о тáже дóбра листу́ха вірусте.*

Зневажливим найменуванням брехуна, людини, яка завжди говорить неправду, є лексема **брихло** [брихлѠ] -а, с., уживана стосовно денотатів будь-якої статі, пор. у контексті: *Да ти уд ц'о брихлѧ нат' слѡва тей прѧвди ни дуждѧса*. Інші синоніми в говірці виявляють певні відмінності в семантиці. Так, зі значенням 'пліткар, наклепник, той, хто когось обмовляє, хто поширює не підтвержені дійсними фактами чутки' зафіксовано назви **пудбрехач** [пудбрѧхач] і **пудбрѧхач** [пудбр'ѧхач] -а, ч., пор.: *С'ой пудбр'ѧхач но слѡхайе, хто шо гувѡрит', то вѡже, ни стий ни дивѧса, пукѧже*. Як назви нещирої, лицемірної, підступної людини, яка має злі, ворожі наміри, поліщуки використовують кілька лексем. Так, на позначення людини чоловічої статі вживано номен **крутисвіт** [крутисв'ѧт] -а, ч., пор.: *С'ой крутисв'ѧт вѡже ѧ так зу вс'ѧйко св'ѧта смийѧц:а*. Стосовно особи жіночої статі засвідчено дві назви: **крутисвітка** [крутисв'ѧтка] -і, ж., пор.: *Ти с'ѧй крутисв'ѧтци ше ѧ вѧйриш те, шо вунѧ кѧже*; **крутілка** [крут'ѧлка] -і, ж., пор.: *Ти с тѧйу крут'ѧлкуѧ менч вудѧса, бо так і звидѧ*. Відповідну ознаку 'нещирий, лукавий, лицемірний, підступний' поліщуки передають за допомогою лексеми **крутящи** [крут'ѧщи] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вунѧ л'удѧна крут'ѧшча, ти но менч вѧйр*.

Негативно марковану ознаку 'набридливий, надокучливий, неприємний' реалізують прикметники: **впичинливи** [впичинлѧви] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Їа б такѡ впичинлѧво чулув'ѧка і ѧйднѡ б д'н'а ни тирп'ѧла*; **наврасливи** [навраслѧви] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вунѡ зрѡду ѧак'ѧс' так'ѧйе наврасливе*; **назолувати** [назѡлувати] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вунѧ закрѧпко назѡлувата – з ѧѧйу вѧшко гувурѧт'*; **намосклювати** [намѡскл'увати] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Їак'ѧйес' так'ѧ намѡскл'увате, кажѧ-но ти, вдѧсц:а*.

На позначення людини, яка постійно набридає, докучає (про денотата будь-якої статі), у поліській говірці виявлено іменники, що їх кваліфікуємо як зневажливі найменування: **назола** [назѡла] -и, ж., пор.: *Вчипѧса д минѧ, назѡло гарѧймуѧс'ка, хоч де на мин'ѧтину*; **паздирѧ** [паздирѧ] -и, ж., пор.: *Де с'ѧ паздирѧ на минѧ вз'алѧса!*

Прикметник **всцюпські** [вс'ц'ўпс'к'і] -а (-ая), -є (-єє) реалізує негативно марковане значення 'влізливий, такий, що до всього має справу, в усе втручається', пор.: *От ти вс'ц'ўпс'к'і – де ни пус'їй, т'амка вр'одиса.*

Негативно марковану ознаку 'дратівливий, такий, що швидко і без причини дратується' маніфестують такі утворення: **мишигувати** [миші́гувати] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Так'ом миші́гуватом тиб'і бе ва́жко жит' ми́ж л'уд'мі;* **впришкувати** [впрі́шкувати] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Рі́хтик йак ба́т'ко впрі́шкувате вдал'осо – зам'ус'бито вгон';* **пасійонни** [пас'ій'он:и] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Вун'о зр'оду так'е пас'ій'он:е – рі́хтик бат'ус'о;* **пламідни** [плам'ідни] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Чи вже йак'ес' гет' плам'ідне, чи хто тиб'е зна́йе;* **здракувати** [здракува́ти] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Вун'о ж гет' в гі́чи ска́че, йаг'де йак'е́йе здракува́те.*

Як зневажливі назви надмірно дратівливої людини, того, хто швидко гнівається (безвідносно до статі денотата), поліщуки використовують ряд іменників: **впришок** [впрі́шок] -шка, ч., пор.: *На с'ой вже впрі́шок то так'і аб'о кос' зар'і́же, аб'о сам ни св'е́йу см'ерт'у вмере;* **пасійон** [пас'ій'он] і **пасьйон** [пас'ій'он] -а, ч., пор.: *Ни чип'ай ти то пас'ій'она!;* **пламеда** [пламе́да] -и, ж., пор.: *Нат' ни чип'ай ти тей пламе́ди: вун'о ж зус'ом йак'ес' пас'ій'он:е;* **здрек** [здрек] -а, ч., пор.: *Да чуго́ с'о ти так визві́руйіса, здр'еку!;* **г'едз** [г'едз] -а, ч., пор.: *Ві́жн' ти с'о г'едза гет' с х'ати!;* **гідзун** [г'ідз'ун] -а, ч., пор.: *Ни чип'ай ти с'о г'ідзун'а, тоо менч кло́пнута бе;* **дзік** [дз'ік] -а, ч., пор.: *Йа би с с'ім дз'іком і йідно́ дн'а би ни жил'а.* Дві лексеми функціонують виключно на позначення осіб жіночої статі: **тігра** [т'і́гра] і **тігра** [т'і́гра] -и, ж., пор.: *Так'а нипутр'і́бница, а в гі́чи ска́че, зам'ус' т'і́гра;* **дзічиха** [дз'ічиха] -і, ж., пор.: *Вун'а ж ни пугув'орит' – все то́но йак дз'ічиха йак'а́йа.*

Прикметник **задиркувати** [заді́ркувати] -а (-ая), -є (-єє) в мовленні жителів с. Липне маніфестує негативно марковане значення 'такий, що сам без причини конфліктує з іншими', пор.: *Д'івци так'е́йу заді́ркуватийу нат' ни пудуб'а́йе бут'.* Особа, яка відповідає такій характеристиці, як правило,

позначається номеном **задирака** [задира́ка] -і, ж., пор.: *То ти буд' так'ейу задира́куйу, чо ти сам вскри́з' л'ізиш?*

Засобом вираження значення 'підбурений, налаштований кимось проти' в місцевій говірці є два дієприкметникові утворення: **пудгадючани** [пудгад'у́чани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *С'о вунá така пудгад'у́чана з тей шко́ли?; нагадючани* [нагад'у́чани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *На с'а зарáза чо така нагад'у́нчана с са́мо ран':а́.*

Негативно марковані ознаки 'неуважний, розгублений, розсіяний' у говірці поліщуків виражають дві лексеми: **впарани** [впа́рани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *То ж ти ни буд' так'і вже впа́рани, трóх'і вхамині́са да бдúмайса, шо ти ма́йиш зрубíт'; русшарани* [русша́рани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йак ти нат' так'і русша́рани мужéш бут'?*

Лексема **рузбрушани** [рузбру́шани] -а (-ая), -е (-ее) передає негативно марковану ознаку 'розбурканий, такий, що втратив спокій, стурбований', пор.: *Йа с'од'н'а вже й так тим всéн'к'ім рузбру́шана, то ч:ип'іц:а хоч ви д минé.*

Із негативно маркованим значенням 'зніяковілий, присоромлений' у липенській говірці вживана лексема **скампузяни** [скампу́з'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йіго́ тако́ скампúз'ано, майт', ше нихто́ ни ба́чив.*

Як зневажливі назви похмурої, невдоволеної, непривітної людини будь-якої статі вживано іменники: **неглят** [не́гл'ат] -а, ч., пор.: *А йа вс'у житку с с'ім не́гл'атом пруму́чиласа; злидух* [злиду́х] -а, ч., пор.: *Ничипáй никóлий с'о злиду́ха.* Відповідну ознаку 'насуплений, невдоволений, похмурий' маніфестують лексеми: **гублукувати** [гублукува́ти] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *С'о вин ц'од'н'а чос' с са́мо ра́нку так'і гублукува́ти хóдит'; набовчани* [набо́вчани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Да чо ти знов так'é набóвчане?; накапузяни* [накапу́з'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Да йак'ей ти на́глици в'ек так'і накапу́з'ани?; настабурчани* [настабу́рчани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йакó мо́ра ти с'од'н'а так'і настабу́рчани?; начмирани* [начми́рани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Ціли тійжедин' так'і начми́рани; начубляни* [начубл'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йак'ес' так'é завш начубл'ане, шо стра́шно нат' і бзивáц:а;*

неглятувати [не́гл'атувати] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вун мин'і заш так'і не́гл'атувати*; **русприндяни** [руспрiнд'ани] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Йа с тубо́йу так'ім руспрiнд'аним нат' і мин'у́тини бул'ш гувурiт' ни б́уду*.

Позитивно марковану ознаку 'слухняний, який слухається кого-небудь, який завжди підкоряється, не суперечить нікому' у липенській говірці реалізують прикметники: **послушняви** [послушн'áви] -а, пор.: *С'е дит'á послушн'áве, йо пус'ватiт' і диржáт'*; **пукирни** [пукiрни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Тра бут' хлóпчиком пукiрним, послушн'áвим*.

У досліджуваній говірці представлено ряд негативно маркованих означень до непосидючої, неслухняної дитини, такої, що завдає багато клопотів: **вредни** [врédни] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *В тибé хибáл' д'iти ни так'iйа врédнийа?; вриднючи* [вридн'у́чи] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *В ко с'е дит'á так'é вридн'у́че вдалóсо?; галави* [гáлави] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *Вин стра́шно йак'i гáлави – ду véчура мужé впичинiц'а; пранциви* [пранци́ви] -а (-ая), -е (-еє), пор.: *С'iйа кúри пранци́вийа за зiму мужу́т' і пичинк'i пувийiдáт'. С'е дит'á пранци́ве минé в муг'iлу зажинé*.

Стосовно бешкетника, дитини, яка характеризується як непосидюча, неслухняна (в основному про хлопчика), завдає багато клопотів, вживано також кілька іменників із негативно маркованим значенням: **праниц** [прани́ц] -нца, ч., пор.: *С'iйа пранци́ вбáдва то мус'ат' кóнче в йак'iс' клóпот вл'iсти*; **смурод** [смúрод] -а, ч., пор.: *Йа б ше такóм смúроду да стiл'ка далá, шоб ни то памитáв, а й дис'áтом заказáв*; **смуток** [смúток] -тка, ч., пор.: *Бач, йак'i смúток – шо приказуй нагiриш, то сийнó ни слухайiц'а*; **рузбойнік** [рузбóйнік] -а, ч., пор.: *С'ой малі рузбóйн'iк тим свуйiм кри́ком минé с'óд'н'а так'i дувидé*; **гариштант** [гариштáнт] -а, ч., пор.: *Йа тибé, гариштáнте ти малі, зáра тúта ришú*.

Крім того, в говірці представлено ряд збірних іменників, що є зневажливими назвами бешкетників, непосидючих, неслухняних дітей, які завдають чимало клопотів: **вриднота** [вриднóта] -и, ж., пор.: *Мин'і д с'ей вриднóти зáдин' гулува́ булiт'*; **вриднотте** [вриднóт':е] -я, с., пор.: *Х'iба*

типéрк'і д'іти – вриднóт':е; жмийда [жмійда] і жмуйда [жму́йда] -и, ж., пор.: Йа с'ей жмійди в хáти дóвго ни відиржу; пранцота [пранцóта] -и, ж., пор.: Де тáйа пранцóта тáмик'і знов вл'ізли!; пранцотте [пранцóт':е] -и, с., пор.: Коп с'е пранцóт':е да де с хáти пушлó!; пустота [пустóта] -я, ж., пор.: Йак ти с'у пустóту дит'áчу в тей хáти видéржуйиш?; пустотте [пустóт':е] -я, с., пор.: Типéрика д'іти – пустóт':е; пустутеча [пустутéча] -и, ж., пор.: Наградів с'ейу пустутéчийу Гуспóд', а типéрика хоч ти шо хоч; субарня [субарн'á] -і, ж., пор.: Минé с'а субарн'á дит'áча биспури́ на Вкóпишча завидé.

Засобами реалізації значення 'надто розпещений, розманіжений' є такі лексеми: **руспустяни** [руспус'т'ани, руспус'ц'ани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вин в тибé закрéпко руспус'т'ани – йа свуйім д'іт'ам так'ей во́ли никóлий ни дава́ла; рузмазани* [рузма́зани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *В ко ти нат' так'е рузма́зане вдалóсо!; балувани* [ба́лувани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вунó, те дит'á, зрудá так'егó ба́луване; рузбалувани* [рузба́лувани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йо шос' ти закрéпко стайéш рузба́лувани!* Виявлені нами зневажливі найменування мазуна, надто розпещеної, розманіженої дитини частково спеціалізовані за статтю денотата: **руспуста** [руспу́ста] -и, ж. (про осіб обох статей), пор.: *Типéрика шо дóбре тиб'і с с'ей руспу́сти никóли ни вірусте...; мазюн* [маз'у́н] -а, ч. (тільки про хлопчика), пор.: *Йак ти беш так'і маз'у́н, то йа тибé занисú цигáнам на прóдач; мазя* [ма́з'а] -і, ж. (тільки про дівчинку), пор.: *Вже дóбри дивчúк, ну шо ма́з'а з ма́з'ей; маз'óха* [маз'óха] -і, ж. (тільки про дівчинку), пор.: *Вунá така́ маз'óха зрудá вдалáса.*

Цей же ряд можна поповнити ще кількома лексемами, які, щоправда, мають певні відтінки в значенні: **мамрало** [ма́мрало] -а, с. 'розманіжена дитина, яка надто часто примхує, повторюючи при цьому слово *мамо* (про осіб обох статей)', пор.: *Ти вже те ма́мрало нивідумане; рускушун* [рускушúн] -а, ч. 'той, хто виріс і живе в розкошах (тільки про хлопчика)', пор.: *Х'ібáл' так'і рускушúн тиб'і вбóлит', йак вин никóли нийáк'ей биди́ ни знав; рускушуха* [рускушúха] -і, ж. 'та, яка виросла і живе в розкошах (тільки про дівчинку)', пор.: *Х'ібáл' так'і рускушúн тиб'і вбóлит', йак вин никóли нийáк'ей биди́ ни*

знав; **пуручник** [пуру́чник] -а, ч. ‘дитина, яку постійно носять на руках (безвідносно до статі денотата)’, пор.: *Да с’ой пуру́чник малі́, ни д’івчина: ду вс’іх іде́ на ру́к’і, біно хто тил’бу́шив ці́ли ден’*; **пуручни́ца** [пуру́чни́ца] -и, ж. ‘дівчинка, яку постійно носять на руках’, пор.: *То така́ му́йá Гáл’а та́же пуру́чни́ца була́: в’ек дит’а́ з рук ни зла́зило.*

Лексеми **мазю́н**, **мазя́**, **мазьо́ха** реалізують також негативно марковане значення ‘плакса, той, хто часто плаче, схильний до плачу, сліз’, пор.: *Чо с’ой маз’у́н тако́ чі́рис ці́ли ден’ ре́вайе! Така́ ви́ліка, а така́ маз’о́ха: плачу́ а плачу́.* Засобом передачі цього ж значення у липенській говірці є іменники: **рева́** [рэ́ва] -и, ж., пор.: *С’а ре́ва коб ти́б’і хоч на йаку́ мин’у́тину вмóвкла;* **ревало́** [рэвало́] -а, с., пор.: *Йак ти́б’і с’е ре́вало ше за́дин’ ба́к’і ни забі́ло?*

Зневажливими назвами того, хто постійно нарікає, скаржитися, в липенській говірці є такі лексеми: **маравкало́** [марáвкaло] -а, с., пор.: *Коб ц’е марáвкaло да хуч’і́й в шкóлу йшло́;* **музóла** [музóла] -и, ж., пор.: *С’а музóла тако́ за ці́ли ден’ то мужé й заму́чит’;* **хандра́** [хандра́] -и, ж., пор.: *О, то вунá с’о́д’н’а знов до́бра хандра́, то луч нат’ ни пути́ка́ц’а.*

Як назви людини, яка кашляє, простежені такі лексеми: **бохало́** [бо́хало] -а, с., пор.: *Чі́рис те бо́хало і йа засла́бла;* **кавкало́** [ка́вкaло] -а, с., пор.: *Коп же ж те ка́вкaло да йаку́ табл’éтку ви́пило;* **гавкало́** [га́вкaло] -а, с., пор.: *Куда́ вже те га́вкaло знов пушлó?*

На позначення того, хто полюбляє ласощі (безвідносно до статі денотата), вживано два найменування: **лакутник** [ла́кутник] -а, ч., пор.: *На хто ти́бе́, тако́ ла́кутника, пругуду́йе?;* **цукерник** [цук’е́рник] -а, ч., пор.: *Такóм цук’е́рнику нийа́ка цук’е́рн’а тих ла́куткив ни настáрчит’.* Крім того, у мовленні липенців виявлено дві відповідні назви дівчинки: **лакутни́ца** [ла́кутни́ца] -и, ж., пор.: *Йак беи́ така́ ла́кутни́ца, то ти́бе́ нат’ ни́хтó за́мож ни з’ме́;* **цукерни́ца** [цук’е́рни́ца] -и, ж., пор.: *Отó така́ цук’е́рни́ца зрóду вдалáса.*

Як загальні назви волоцюги, людини, яка без потреби десь вештається, якої ніколи нема вдома, закріпилися такі зневажливі найменування: **вулюцю́га**

[вулуц'у́га] -і, ч. і ж., пор.: *Там і ба́т'ко так'і са́ми вулуц'у́га; завулока* [завуло́ка] -і, ж., пор.: *На йо́ ніхто́ нийа́к ни ска́же – но завуло́ка дей; драган* [драга́н] -а, ч. (уживано стосовно осіб чоловічої статі), пор.: *Драга́не, де ш ти ци́л'у́сийк'і ден' прудра́гав?; пухудня* [пухуд'н'а́] -і, ж. (уживано безвідносно до статі денотата), пор.: *Де ти, пухуд'н'о́, ци́ли ден' стика́лусо?* На позначення осіб жіночої статі у межах цього синонімічного ряду функціонують найменування, які мають певні відтінки в значенні: **пухатниця** [пуха́тниця] -и, ж. 'жінка, яка часто навідується до сусідів', пор.: *Вуна́ ріхтик така́ пуха́тниця, йак йе ма́ти-нибо́шчица; вичурниця* [вичурні́ца] -и, ж. 'жінка, яка часто ходить на вечорниці', пор.: *С'у вичурні́цу хоч йіде́н ве́чор вдо́ма заста́т' мо́на?*

Людину, яка виявляє бажання, готовність до чого-небудь, яка з власної волі зголошується на щось, носії говірки с. Липне називають **вхотнік** [вхо́тн'ік] -а, ч., пор.: *Ба́ло ми так'йа вхо́тн'ік'і булі́ ду то кал'адува́н':а – мулуді́яа тупе́рика то́но смирд'у́ху глид'а́т'. Позитивно маркована ознака 'діяльний, завзятий, енергійний, наполегливий у досягненні якоїсь мети' реалізується через посередництво лексем: **дупадушчи** [дупаду́шчи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Ти ска́жи, в ко вуно́ вдало́со, с'е дит'а́ дупаду́шче так'ейе!; дуступни* [дуступні́] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Тра бут' тро́х'і дуступні́м хло́пцим, а ни так'ім мо́н'калом; заюшливи* [зайу́шливи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вин так'і зайу́шливи, в йіго́ все в рука́х гури́т'; загарливи* [зага́рливи] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Коп то ти так'і зага́рливи да ду робо́ти був, ни то ду пл'а́шк'і.**

Найменуванням людини, готової на сміливий, ініціативний вчинок, дію зі сподіванням щастя, успіху, позитивного результату, у говірці поліщуків є іменник **ризикант** [ризика́нт] -а, ч., що виражає позитивну оцінку, пор.: *Тако́м ризика́нту до́бре.* Відповідна позитивно маркована ознака 'готовий на сміливий, ініціативний вчинок, дію зі сподіванням щастя, успіху, позитивного результату' реалізується прикметником **ризиковани** [ризико́вани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вун так'і ризико́вани в'ек.* Натомість уживане в говірці зневажливе найменування **махляч** [махл'а́ч] -а, ч. є засобом вираження

значення ‘шахрай, хитра, спритна й нечесна в своїх учинках людина’, пор.: *С’ой махл’ач знов шос’ намахл’ував с тіми картами.*

Кілька прикметників у місцевій говірці є синонімічними засобами реалізації позитивно маркованого значення ‘люб’язний, уважний, привітний до кого-небудь, обхідливий’: **люцькі** [л’уц’к’і] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Йак дит’а л’уд’с’к’е, то і гувурит’ прийатно*; **прикідливи** [прик’ідливи] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Мин’і вин тим наравиц’а, шо ду л’удей прик’ідливи*; **приятни** [прийатни] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Вунá мулудіца така прийатна, л’уц’ка.*

Зі значенням ‘пихатий, зарозумілий, такий, що має надто високу думку про себе’ вживано кілька лексем, причому всі вони реалізують негативну оцінку: **гунурови** [гунурóви] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Так’е мулуде, а так’е, кажі-но ти. гунурóве*; **гунуристи** [гунуру́сти] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *С так’ей гунуру́стей д’івк’і дубра́ ни на́д’са*; **мудри** [му́дри] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Бач, йак’і му́дри: на свуй’у к’ітку нат’ і ни дівуц’а*; **пирибакерани** [пирибак’ерани] і **пирбакерани** [пирбак’ерани] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Вун завиш так’і пирибак’ерани*; **дбовчани** [дбóвчани] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *На чо вже с’а зара́за така́ дбóвчана хóдит’, шо вже с’ей за гóнор?; задерти [заде́рти] -а (-ая), -є (-єє), пор.: *Бач, с’од’н’а вже нат’ і так’і нипутр’ібник заде́рти хóдит’.**

У зв’язку з цим простежено зневажливі найменування пихатої, зарозумілої людини; такі назви спеціалізовані відповідно до статі денотата: **мудрак** [мудра́к] -а, ч. ‘зарозумілий, пихатий чоловік’, пор.: *Го, с’о так’і мудра́к, шо кудá твуйе́ д’ело, ду йо прóсто ни пухóд’*; **мудрачка** [мудра́чка] -і, ж. ‘зарозуміла, пихата жінка’, пор.: *Ду с’ей мудра́чк’і нат’ ни путра́пиш вбузва́ц’а.*

Позитивно марковане значення ‘доброчинець, добродійник, той, хто дає кому-небудь допомогу, підтримку’ виражається двома найменуваннями, спеціалізованими стосовно статі денотата: **дубритник** [дубру́тник] -а, ч. (про особу чоловічої статі), пор.: *Ба́шно, йакó сиб’і дубру́тника в гóруди нашла́!*;

дубритница [дубрѣтница] -и, ж. (про особу жіночої статі), пор.: *Вунá ду свей дубрѣтници пушла скарѣй купáт', а свуйѣ бул'бѣ хáй-но.*

На позначення безтурботної людини, яка нічим не клопочеться, не турбується ні про що, липенці використовують дві назви, спеціалізовані відповідно до статі денотата: **їрой** [йѣрѣй] -я, ч., пор.: *Дѣбре, шо ти ўвинѣв пус'їят' да с'ѣд'н'а йѣрѣй; їройка* [йѣрѣйка] -і, ж.. пор.: *Кѣб у минѣ стѣл'ка грѣшей, йак в твей мáтири, то й йа б йѣрѣйка булá.*

Позитивно марковану ознаку 'досвідчений, розсудливий, серйозний, такий, що добре усвідомлює свої вчинки' передають прикметники: **звaжнѣ** [звáжнѣ] -а (-ая), -е (-еѣ), пор.: *Буд' йак'ѣмс' трѣх'ї звáжнѣм хлѣпцѣм; рузвѣтнѣ [рузвѣтнѣ] -а (-ая), -е (-еѣ), пор.: *Йѣгѣ брат стáрши – то той пáрубѣк рузвѣтнѣ.**

Протилежну ознаку 'недогадливий, недосвідчений, такий, що діє без достатнього роздумування' в говірці маніфестує лексема **нитямуци** [нит'амѣшчи] -а (-ая), -е (-еѣ), пор.: *От ти нит'амѣшча: тра булѣ йти туд'ї, йак тáмика пѣвно л'удѣй булѣ.* Як іронічна назва людини, що відповідає такій характеристиці, в мовленні липненців функціонує іменник **дурнѣсько** [дурнѣс'кѣ] -а, с., пор.: *Чѣ ж ти, дурнѣс'кѣ, на той плит вѣлис?*

Зі значенням 'дурень, розумово обмежена, тупа людина (про осіб обох статей)' спостережено такі зневажливі найменування: **придур** [прѣдур] -а, ч., пор.: *Ви ж мин'ї так пурáйали за йѣ зáмож, дѣй йа мѣс'у типѣрика вс'у жѣткѣ такѣ прѣдура кáл'а сибѣ тирн'їт'; придурок* [прѣдурѣк] -рка, ч., пор.: *Ни чипáй ти то прѣдурѣка вушѣѣ, то менч гулуvá бѣ бул'їт'; вбух* [вбух] -а, ч., пор.: *Шо ти с'ѣд'н'а вжѣ з йѣ дубѣѣса, йак вунá типѣрика вбух вбѣхом; немтур* [нѣмтур] -а, ч., пор.: *Пупрѣбуй шо с'ѣм нѣмтуру дукажѣ.* На позначення розумово обмеженої, тупої людини липненці використовують також зневажливий фразеологізм **Божа воля** [бѣжа вѣл'а], пор.: *На вжѣ с'у бѣжѣу вѣл'у, то нат'ї слѣхат' ни варт.*

Засобами реалізації ознаки 'дурний, розумово обмежений, тупий' у липенській говірці є такі згрубіло-зневажливі лексеми: **самушеччи**

[самушэч:и] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вунá вже тупэрика зус'ом йакáйас' самушэч:а зрубíласа; привбушани* [привбу́шани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Вишчít', йагдé йак'éйе привбу́шанийе; примурочани* [примурóчани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йо тупэрика нат' крийбóже чипát', бо зус'ом примурóчане; пумíшани* [пум'íшани] і *пумнішани* [пумн'íшани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Ти вже дес' тупэричка зус'ом пум'ішани став!*

Зневажливою назвою затурканої, доведеної до отупіння людини (безвідносно до статі денотата), у говірці є іменник **штурмак** [штурма́к] -а, ч., пор.: *Вин так'і сáми штурма́к, йак і йа н'дз'о*. Відповідну ознаку 'затурканий, доведений до отупіння' маніфестує лексема **замурочани** [замурóчани] -а (-ая), -е (-ее), пор.: *Йа тупэрика чос' тим вс'ім така вже замурóчана стáла, шо мин'і вже все йідна́куво*.

У липенській говірці виявлено зневажливе найменування розлученого чоловіка: **рузвідник** [рузвídник] -а, ч., пор.: *Кáжут', вже з йак'імс' рузвídником пу Рóвном шл'ага́йіц:а*. Як зневажлива назва чоловіка, який переходить жити від однієї жінки до іншої, в мовленні поліщуків функціонує іменник **путкíдач** [путк'íдач] -а, ч. *Чи вин тиб'і, с'ой путк'íдач, пуптр'ібни?* Зневажливими назвами розлученої жінки в місцевій говірці є два іменники: **рузвідница** [рузвídница] -и, ж., пор.: *Пристáв ду йак'éйс' рузвídници на двóйе дитéй; пукíда [пук'íда] -и, ж., пор.: *Ти, пук'ідб, перш в свуйй симн'і рузбирíса!**

Засвідчено іронічні найменування, що підкреслюють кулінарні вподобання людей: **сальни** [сал'ні] -а (-ая), -е (-ее) 'такий, що полюбляє їсти сало', пор.: *Вун у минé хлóпиц сал'ні: йіму к'еп те сáло ни вибува́ло; мнясни [мн'асні] -а (-ая), -е (-ее) 'такий, що полюбляє їсти м'ясо', пор.: *То твуйé д'іти мн'аснійа, а муйé сáл'ни; мулочни [мулóчни] -а (-ая), -е (-ее) 'такий, що полюбляє їсти молочні страви', пор.: *Курóва зупустíласа, а муйé д'іти мулóчнийа – шо хоч рубí*.**

Опрацьований лексичний фактаж засвідчує значне синонімічне багатство народного мовлення. У більшості випадків одне і те ж значення в говірці

реалізується кількома паралельними, структурно строкатими утвореннями. Помічено, що слова із модальністю негативної оцінки утворюють великі синонімічні ряди при наявності вузьких синонімічних рядів лексем для передачі позитивної характеристики людини.

Найбільший синонімічний ряд представлений 14 зневажливо-згрубілими назвами базікала, пустомелі: *бл'аву́скало, бра́зкало, та́мза, тамз'а́кало, твандá, тванд'а́кало, дз'а́ма, дз'а́мало, л'а́скало, л'а́павка, л'а́пало, ме́йла, мурквáса, мулуту́н*. Кілька синонімічних рядів включають від 10 до 12 найменувань із виразно негативним оцінним значенням: 'неохайний, такий, що не стежить за собою': *нивкура́тни, нивпратні́, загу́здрани, зачо́вгани, задрі́пани, зало́йани, зашму́л'ани, впу́с'т'ани, запу́с'т'ани, задбо́йани*; 'бешкетники (збірне)': *жмійда (жму́йда), вридно́та, вридно́т':е, пранцо́та, пранцо́т':е, пусто́та, пусто́т':е, пустутéча, субарн'а́*; 'тюхтій, вайлувата людина': *магу́ла, мурмі́ло, бамбу́ла (банбу́ла), бамбуле́ца (банбуле́ца), бамбу́лис'ко (банбу́лис'ко), мн'а́ло, н'у́н'а, н'у́н'ка, тукма́ч* тощо.

Помічено, що основними особливостями людини, які найчастіше стають підставами для її виразно негативної оцінки, є схильність до насильства, здирства, утисків щодо інших; легковажність, нерозбірливість в інтимному житті; вайлуватість, незграбність, уповільненість рухів, реакцій; лінь; неохайність в одязі; жадібність та заздрість; надмірна балакучість; надмірна дратівливість; надмірна розпещеність та непосидючість дітей; розумова обмеженість тощо.

Приводом для виразно позитивної оцінки в основному є такі риси людини: жвавість; врода; охайність; люб'язність, увічливість; розсудливість, досвіченість тощо.

Література:

1. Дворянкін В. Оцінне й неоцінне в говірковій номінації (на матеріалі говірки с. Олексіївка Великоновосілківського району Донецької області) // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура. – Львів, 2003. – С. 130 – 138.